

Misoogsten en misse doctrines in de Sovjet-Unie

J. R. Evenhuis

journalist, Rome

In het oude Rusland bestond een merkwaardige uitdrukking voor de tijd van de oogst: „strádnaja pora”, het seizoen van het lijden. Dat sloeg toen direct op het harde boerenwerk, wat het ook thans nog wel zal doen. Voorts is het echter steeds meer een periode geworden waarin het prestige van de grote Sovjetstaat lijdt: er pleegt dan een onaangename zwakte van deze superstaat aan de dag te komen, en wel zijn inefficiënte landbouw.

In de Sovjet-Unie werken zevenmaal zoveel mensen in de landbouw als in de Verenigde Staten, naar hun bevolkingen gerekend (Sovjet-Unie 250 miljoen, Verenigde Staten 210 miljoen). Toch is de bijdrage van de landbouw aan het nationale inkomen er vijfmaal geringer. Dit mag voor een groot deel tevens aan het klimaat liggen — wat dat betreft is de Russische landbouw eerder met de Canadese dan met de Amerikaanse te vergelijken — maar voor de rest begint zich duidelijk de discriminatie te wreken van de boerenbevolking, die veel te lang werd gebruikt om de industrialisatie van de Sovjetstaat te financieren.

Lijfeigenschap

In de tsaristische staat bestond een even grote discriminatie in de vorm van de lijfeigenschap, een sinds eeuwen gegroeid instituut dat merkwaardigerwijs in de tijd dat het in West-Europa al in zwang was, in Oost-Europa nog niet bestond: daar raakte het eerst na 1500 ingeburgerd. Toen op den duur de nadelen groter bleken dan de voordelen, brachten de tsaren het voor elkaar de lijfeigenschap op te heffen, niettegenstaande alle verzet van de rechtstreeks belanghebbenden, de „heren”. Zoals zo vaak in de Russische geschiedenis waren militaire motieven aan die opheffing van de lijfeigenschap geenszins vreemd. Het leger, bijna uitsluitend uit lijfeigenen bestaande, raakte in de loop van de 19e eeuw ver achter bij de legers van de andere Europese staten omdat de Russische soldaten een zeer laag peil van ontwikkeling hadden. Ook hun algemene gezondheid was slecht, aange-

zien de hygiënische toestanden op het platteland zeer veel te wensen overlieten. In beide opzichten werd van de opheffing van de lijfeigenschap een grote verbetering verwacht.

Daarbij staat wel vast dat er zowel voor het instellen als voor de latere uitbreiding van de lijfeigenschap — die zeker niet toevallig haar toppunt in de 18e eeuw vond — ook bijna zuiver militaire redenen waren geweest. Een feodaal stelsel zoals in West-Europa heeft Rusland nauwelijks gekend, al hebben de marxisten — die al hun grondbegrippen aan de Westeuropese verhoudingen hebben ontleend — natuurlijk niet geschroomd ook dat begrip in Rusland te hanteren. Het feodalisme als middel om over een heerban te kunnen beschikken, stond dus de Russische heersers echter niet ten dienste. Daarom gaven de tsaren sinds de 16e eeuw de landadel in de dorpen, de *pomesjtsjiks*, een zeer grote macht over de plattelandsbevolking, eerst en vooral om goede soldaten voor hen uit te zoeken. Wanneer die bijzonder goed waren, konden zij er vrijwel zeker op rekenen dat zij hun dorp in de eerstkomende vijftientig jaren niet meer zouden terugzien. Wat er verder in het dorp gebeurde, interesseerde de centrale autoriteiten minder. Was de *pomesjtsjik* goed, dan hadden de lijfeigen boeren geluk. Was hij slecht, dan konden zij zich nergens beklagen.

Over die lijfeigenschap, een aspect van het tsaristische Rusland dat alle andere aspecten heeft verdrongen, doen trouwens veel te globale begrippen de ronde. Het was bijvoorbeeld geenszins zo dat de Russische boeren toen allemaal lijfeigenen waren. In werkelijkheid was vóór 1861 meer dan de helft van hen vrij. Misschien niet zo vrij als de boeren toen in West-Europa en in Amerika waren, maar bepaald vrijer dan thans al die kolchozen- en sovchozboeren.

Immigranten en lijfeigenen als pijlers van de economie

Tot die vrije boeren behoorden onder anderen

velen die in de 18e eeuw waren geïmmigreerd. De Russische regering was toen zeer veel aan die immigratie gelegen. Zij vergemakkelijkte de komst van de welkome buitenlanders op allerlei wijzen (gratis transport naar Rusland, belastingfaciliteiten voor jaren) en vooral Duitsers (Wolga-Duitsers!) maakten van de gelegenheid gebruik. Hun nederzettingen bloeiden, tot Stalin zijn beruchte maatregelen tegen hen nam.

Lenin was van moederszijde van Wolgaduitse afkomst; zij heette van zich zelf Maria Blank. Bij Lenin thuis werd nog op de Duitse manier Kerstmis gevierd. Verder waren de Wolga-Duitsers echter complete Russen geworden. Waarschijnlijk speelde bij Stalin ook een kleine, intieme wraak op Lenin mee toen hij speciaal de Wolga-Duitsers, de mensen temidden waarvan Lenin was geboren en zijn jeugd doorbracht, zo wreed ontwortelde. (Lenin heeft zoals bekend, in de laatste dagen van zijn leven nog een poging gedaan om de partij van Stalin te bevrijden.)

Typerend in dit opzicht is wellicht dat van Stalins maatregelen zelfs Fritz Platten niet verschoond bleef. Deze Zwitserse communist van Pruisische afkomst, die de beroemde treinreis van Lenin dwars door Duitsland organiseerde, trok zich in de Stalintijd met 50 andere Zwitsers terug in een collectieve boerderij bij Simbirska, Lenins geboorteplaats. In 1942 werd hij, als ware hij een willekeurige Wolga-Duits, geliquideerd.

Minder dan de helft van de Russische boeren was tot 1861 echter lijfeigen. Daartegen is toen van intellectuele zijde geweldig gefulmineerd, maar onder Stalin zag dezelfde intellectuele zijde wel wat in zijn kolchozen, en bekende Westeuropese socialisten vonden (en vinden) dat systeem zelfs voor ons goed. Toch waren die lijfeigenen soms bijzonder vrij in hun doen en laten. Zij waren mede onder de eersten die Rusland industrialiseerden, niet-tegenstaande hun juridische positie van onderworpen.

Een van de bekendste voorbeelden is de familie Konovalof die, lang nadat zij tot rijkdom was gekomen, nog horig was aan haar „eigenaar”, een zekere A. P. Chroesjtsjof.

De slavist Roger Portal heeft over dit lang niet exceptionele geval het volgende geschreven [1].

La situation servile en un sens a servi plutôt qu'elle n'a nui à son ascension. Dans un climat d'obéissance, protégé par son propriétaire qui tirait de lui un fructueux obrok (een geldelijke bijdrage waartoe de lijfeigene verplicht was als hij zijn heer geen diensten in natura meer verleende), le serf-fabricant entre dans une aristocratie de la servitude où sa fonction éco-

nomique lui confère une autorité en apparence incompatible avec sa condition juridique.

Succesvolle landbouwpolitiek

Het tsarisme had twee voordelen die het erfopvolgingsbewind ons tot nu toe is schuldig gebleven: het was gevoelig voor sentimentele gedachten over de onhoudbaarheid van de lijfeigenschap, en het kon in zekere zin beter rekenen.

Het kolchozstelsel van Stalin, een ware nieuwe vorm van lijfeigenschap, blijft thans in de Sovjet-Unie in principe gehandhaafd, hoewel het zó onproductief is dat bijna van jaar tot jaar Amerika moet inspringen om de Russen naar behoren te verzorgen.

De tsaren waren minder dogmatisch. Zij hieven de lijfeigenschap mede op in het kader van een „plan” van hoogst eenvoudige allure om de productie ten plattelande te verhogen. Zij hadden daarmee meer succes dan later de Sovjets met al hun vijfjarenplannen.

Goede oogsten en een sterke buitenlandse vraag maakten Rusland voor de Eerste Wereldoorlog tot de voornaamste graanexporteur van de wereld.

Aldus Lazar Volin [2].

De exporten bedroegen in 1909-1913 gemiddeld 11 miljoen ton tarwe, 30 procent van de wereldgraanexport. Het kon niet anders dan dat deze grote exporthandel in een periode van stijgende prijzen in ruime mate bijdroeg tot de welstand op het platteland.

In de 50 provincies van het Europese Rusland werd in 1909-1913 het oogstresultaat steeds beter, vergeleken met dat in de 19e eeuw. De index steeg met 37 procent boven het niveau van de oude oogsten. Er was in die tijd nog geen Chroesjtsjof die Amerika wilde inhalen en overvleugelen, maar het was feitelijk de enige periode van de 20e eeuw waarin die man objectief op zijn plaats zou zijn geweest. Er was toen inderdaad in de Russische landbouw iets „Amerikaans” aan de gang, dat daarna niet meer werd herhaald.

De lonen op het platteland werden ook beter. In 1913 lagen zij omstreeks 50 procent hoger dan in 1901-1905.

„Boeren betalen het gelag” historische wetmatigheid

Niemand weet thans hoe hoog de lonen in een kolchoz liggen. Konstantin von Dietze, een bekend Duits agronoom, doet de volgende poging tot kwantificatie van het duistere geval:

Die „Genossen“ eines Kolchos werden nach ihrer durch ein kompliziertes Punktsystem festgestellten Arbeitsleistung an den Erträgen des Großbetriebes beteiligt, soweit diese nicht vom Staat (durch Ablieferungsverpflichtungen zu niedrigen Preisen und durch seine Maschinen- und Traktorenstationen) und durch Parteistellen in Anspruch genommen werden. Zur Verteilung an die Genossen verbleibt regelmäßig weniger als die Hälfte, oft nur ein Drittel der Erträge. In einem Kolchos können ohne eine Vergrößerung der Lohnausgaben höhere Arbeitsleistungen verlangt werden.

Dat systeem verschilt niet in het minst van wat ook onder de tsaren gebruikelijk was. Toen droeg het de naam waaronder het ook ten onzent bekend was: vroondienst. Voor de boerenbevolking maakt het weinig uit of zij door de hond of door de kat wordt gebeten.

Dit wordt door sommige communisten thans voor een betreurenswaardige ontsparing van de idee van Lenin gehouden. Zij geven toe dat men in de Stalintijd de boeren heeft misbruikt om zo aan besparingen voor de industrialisatie te komen. Maar die moesten, tot grotere glorie van het eerste proletarische land van de geschiedenis, helaas érgens vandaan komen. Met andere woorden: zij erkennen de fout maar vergoelijken de zaak ook weer.

Staart men zich echter niet blind op het glorieuze jaartal 1917 en maakt men zijn perspectief wat minder eenzijdig, dan heeft het allemaal veel minder met „communisme” en veel meer met zekere vaste gegevens, welhaast de wetmatigheid, van een typisch Russische ontwikkeling te maken. De boeren hebben namelijk steeds voor de een of andere Russische glorie moeten opdraaien. Zo moesten zij ook reeds de modernisering van Peter de Grote betalen. De allerergste eeuw in de annalen van de lijfeigenschap was de 18e eeuw, eleganter dan ooit dan in West-Europa, woester dan ooit in Rusland.

Their two most brutal oppressors were Peter and Catherine, the most famous among Russian princes, who between them made their country one of the three or four Great Powers of the world.

Aldus John Plamenatz, in *German Marxism and Russian communism* (Londen (1954)194).

Er zit, voor Russische verhoudingen, dus wel een zekere logica in dat het geval zich onder Stalin — die ook zo bedacht was op de plaats van Rusland onder de grote mogendheden — herhaalde. Al die expansie sloeg steeds op de boeren terug. Iemand als Gerschenkron, een autoriteit op het gebied van de Russische economische geschiedenis, heeft dan ook bepaald daarin een wet willen ont-

dekken. Zij zegt dat een Russische heerser steeds weer opnieuw gedwongen is een ontwikkeling in meer positieve zin op het Russische platteland af te remmen. Zulke gunstige ontwikkelingen hebben zich van tijd tot tijd voorgedaan. Het laatste voorbeeld was de periode van vooruitgang die zich in het begin van deze eeuw begon af te tekenen en die in zekere zin, dwars door oorlog en revolutie heen, tot 1930 bleef duren.

In wezen was de collectivisatie minder een communistische geschiedenis dan een communistisch vermomd herstel van de vroondienst onder de lijfeigenschap, meer een cyclisch dan een „progressief” gegeven.

Het zou in zekere zin zelfs voor de marxisten beter zijn als zij de zaak wat meer historisch bekeken, want houden zij haar zuiver binnen de marxistische sfeer en haar zogenaamde aberraties, dan wordt het voor hen alleen maar erger. Wat Stalin met de Russische boer heeft uitgehaald, wordt na het twintigste partijcongres steeds duidelijker, nu speciaal ook dissidente intellectuele marxisten het materiaal zijn gaan verwerken en daaraan hun pointe geven. Voor hen is de Russische geschiedenis minder interessant. Hun horizon wordt ten hoogste bepaald door de geschiedenis van het kapitalisme. Dat partijcongres heeft hun echter de ogen geopend voor de omineuze overeenkomsten tussen de wijze waarop het vroeg-kapitalisme ageerde, en de wijze waarop Stalin de boeren offerde aan het staatskapitalisme.

Geen wonder! . . .

Moet men zich dan erover verbazen dat het er thans met de Sovjetlandbouw zo slecht voorstaat? Men kan van de Russische boeren toch niet verwachten dat zij zo'n behandeling, die hun tot in het merg is gegaan, nauwelijks 25 jaar later vergeten zijn? Te meer daar het door Stalin ingevoerde systeem nog steeds bestaat.

In zijn beroemde smaadrede op Stalin, nu twintig jaar geleden, bracht Chroesjtsjof ook uitvoerig diens landbouwpolitiek ter sprake. Stalin, wiens woord ook op dit gebied een kwarteeuw lang wet was, kende volgens Chroesjtsjof de toestanden op het platteland slechts van flatterende films die hij zich liet vertonen. De laatste keer dat hij zich te midden van de boeren had bevonden, was in 1928, in het kader van een politieke graanrequisitiecampagne in Siberië. Chroesjtsjof:

Toen hij eens erop attent werd gemaakt dat het er vooral met de veeteelt slecht voorstond, werd een commissie gevormd om een resolutie op te stellen

over „middelen om de veeteelt op de kolchozen en sovchozen te ontwikkelen”. Dat deden we. We stelden toen voor de prijzen van agrarische produkten te verhogen om de mensen een materiële prikkel te geven. De resolutie werd ad acta gelegd. Maar wat erger was: terwijl we daarmee bezig waren, wilde Stalin dat de kolchozboeren 40 miljard roebel extra aan belasting zouden gaan betalen, want hij vond dat het de plattelandsbevolking zeer goed ging en een boer hoefde maar een kip te verkopen om zijn belasting te kunnen opbrengen.

In het jaar 1952 waarin dit voorviel, ontvingen de kolchozboeren voor hun produktie die zij aan de staat moesten afleveren, niet meer dan 26 miljard roebel. Wat Stalin eiste was dus dat deze rampzalige boeren aan de staat ruim anderhalfmaal zoveel afdroegen als zij verdienden.

Een „fantastische idee” noemde Chroesjtsjof dat in zijn rede.

Marx' wraak

Inderdaad, zo gingen zelfs de ergste kapitalisten niet eens met hun arbeiders om toen Karl Marx en Friedrich Engels de leer uitwerkten die aan de uitbuiting van de mens door de mens voor altijd een einde zou maken. En die kwalijke praktijk noemde zich ook nog „marxisme”.

In één opzicht verdiende zij echter die naam zonder twijfel: Marx was, zoals bekend, een groot hater van dingen die hem persoonlijk niet bevielen; en speciaal de boeren — hij betitelde ze en bloc nooit anders dan als „idioten” — hadden het bij hem verbruid daar hij niet verwachtte dat zij zich, zelfs niet als zij doodarm zouden zijn, ooit aan zijn regels zouden houden. Zij waren daarvoor naar zijn smaak veel te veel uit op individueel bezit.

Het had hem in dit verband mateloos gegriefd dat bijvoorbeeld de Franse boeren, door de eerste Franse revolutie eigenaars van land geworden, er in de eerste helft van de 19e eeuw niet aan dachten hun lot met dat van zijn revolutionaire klasse, het proletariaat, te verbinden doch zich liever aansloten bij de „contrarevolutie”, toen al een zeer ruim begrip voor allen die niet in de utopie van Marx geloofden.

Marx wreekte zich door in zijn *Communistisch Manifest* (1848) alle boeren eenvoudig tot een ondergaande klasse te verklaren waarmee men verder geen rekening hoefde te houden. Hij gaf zelf het voorbeeld door in *Das Kapital* elk boerenvraagstuk radicaal te negeren.

Stalin was dus stellig marxist in die zin dat het

hem even weinig als Marx kon schelen hoe het die boeren nu eigenlijk ging.

Dit zou, aldus weer Chroesjtsjof in zijn rede, bij Lenin nog anders zijn geweest. Deze

... stond altijd dicht bij het volk en ontving ook boerendelegaties. Bovendien begaf hij zich in de dorpen en praatte daar met de mensen.

Boeren de ware „verworpenen der aarde”

Alles goed en wel, maar ook Lenin zou geen goede marxist zijn geweest als hij te veel aandacht aan de boeren had besteed. Zoiets kon een marxist onder zijn kameraden bepaald verdacht maken. Bijna alle marxisten die op de een of andere manier met de boeren in zee zijn gegaan, hebben daarmee een groot risico gelopen want zoiets werd min of meer beschouwd als verraad aan het proletariaat. De val van Chroesjtsjof hield ook nog verband met dat complex, evenals trouwens de zeer onorthodoxe posities die Joegoslavië en China als communistische landen nu innemen.

Lenin ging nooit zover dat men hem van sympathie voor de boeren kon verdenken. Hij gebruikte hen voor zijn proletarische revolutie, suste ze later toen zij die revolutie in gevaar brachten, maar voor de rest konden zij, ook wat hem betreft, rustig als klasse ondergaan: zij zouden, zolang zij bestonden, het communisme toch alleen maar tegenhouden.

Indien zij toevallig revolutionair zijn, zijn zij dat slechts met het oog op hun ophanden zijnde opneming in het proletariaat. Zij zullen dan hun eigen standpunt verlaten en zich op dat van het proletariaat plaatsen ...

aldus het *Communistisch Manifest*.

Het is anders gelopen. De boeren deden in Rusland voor een groot deel mee aan de revolutie. Maar noch tijdens, noch na die revolutie is het in hun hoofd opgekomen zich voortaan te gaan gedragen volgens de voorschriften van de marxistische utopie. Zij wensten boeren te blijven. En indien zij niet meer als boeren mochten werken van het systeem was dat wel gedwongen een permanente landbouwcrisis te ondergaan. De Portugese boeren hadden dezelfde wens en zij konden, voordat het te laat was, nog een spaak in een zo draaiend wiel steken.

Had Marx de boeren maar niet zo gehaat! Dan hadden marxistische revoluties op de enige plaatsen waar zij slaagden — namelijk daar waar de boeren ontevreden waren en níét daar waar Marx het van zijn eigen proletariërs verwachtte — mis-

schien nog op de een of andere manier kunnen worden gered. Thans zat er niets anders op dan dat die marxistische revolutionairen, om hun nieuwe staat te bewaren, zich óf op het standpunt van de boeren plaatsten en het eigen standpunt min of meer verlieten (dat deed Mao, voor zover hij ooit een overtuigde marxist zou zijn geweest) óf zij hadden van Marx zoveel haat jegens de boeren geërfd, dat zij — zoals tegenwoordig de Sovjet-Unie doet — het ontbrekende voedsel nog liever van hun grootste „imperialistische” tegenstander accepteren dan van de eigen boeren. Want op die marxistische intransigentie tegenover een klasse die de pech had gehad door Marx en Engels en al hun volgelingen als oud vuil („ondergaande klasse”) te zijn behandeld, dáárop komen de geweldige graanaankopen van de Sovjet-Unie in de Verenigde Staten in laatste instantie neer.

Op zich zelf is de Russische boer verre van improductief. Ten slotte was Rusland eens de grootste graanexporteur van de wereld en niet, zoals thans, de grootste graanimporteur.

Amerika's graanbeurzen het Canossa der Sovjets?

„Wiens brood men eet, diens woord men spreekt”, deze spreuk heeft een zekere actualiteit nu Kosygin, in verband met de permanent tegenvallende oogsten in de Sovjet-Unie, heeft voorgesteld dat Russen en Amerikanen het eens worden over een geregelde export van Amerikaans graan naar zijn land in de komende 15 jaar. Maar men mag aannemen dat als de overeenkomst tot stand komt, ook deze spreuk meer aardig bedacht dan waar zal blijken. Geschenken — dat is reeds dikwijls aangetoond — weten de vijandschap hier uitstekend te onderhouden!

Op zich zelf is zo'n Russisch appèl op een zeer vitaal terrein aan het adres van de staat die met de Sovjet-Unie in de zwaarste machtspolitieke concurrentie van alle tijden is gewikkeld, opzienbarend genoeg. Men kan het feit echter ook overschatten. Zulke dingen zijn in de betrekkelijk korte periode waarin beide staten elkaar afwisselend hebben geholpen en, vaak nét zonder oorlog, fel bestreden, al enkele malen voorgekomen.

De tegenwoordige Russische minister-president hoeft zich over de nieuwe tegenvaller ook niet bovenmate te generen. Was het immers niet Stalin zelf die op een nog vitaler terrein, toen het er namelijk om ging of de Sovjet-Unie al dan niet de Duitse invasie het hoofd zou kunnen bieden, zich nog beschamender verrekende en dus nog veel desperater verzocht om de zending van Ameri-

kaanse troepen naar zijn land? Hij stelde daarbij geen enkele conditie, zelfs niet dat die Amerikaanse troepen in Rusland onder Russisch commando zouden moeten worden geplaatst, als zij maar kwamen.

Op dezelfde wijze zijn de Sovjets nu bereid voor het Amerikaanse graan elke som te betalen, ook de hoogste: als het maar komt.

Die Amerikaanse troepen waren in 1941 per slot van rekening niet nodig: net vóór Moskou werden de Duitsers toch nog tot staan gebracht. En wat de tegenwoordige perikelen in de Russische landbouw betreft, daar is de moeilijkheid niet dat de Sovjet-Unie zonder Amerikaans graan zou verhongeren, al maken de véreikende voorstellen van Kosygin op sommigen wellicht die indruk — vooral als de wens de vader van de gedachte is.

De broodconsumptie van de Russen loopt nu nog nauwelijks gevaar, en ook in de komende 15 jaar zal dat wel loslopen tenzij de graanoogsten een duik zouden nemen tot slechts 150 miljoen ton of minder.

Het ware probleem is een ander: hoe slechter de oogsten zijn, hoe groter kans dat de Sovjetburger slechts brood op zijn tafel zal vinden en niet veel anders. Er blijft dan namelijk niet veel over voor veevoerders. Indien er echter geen veevoerders zijn, lijdt de veeteelt en mist de Sovjetburger een groot deel van de veredelingsprodukten die deze voortbrengt.

Niet de angst voor een catastrofe maar meer de vrees voor intern zeer leidt derhalve tot die gang naar Canossa, oftewel die pelgrimage naar de Amerikaanse graanbeurzen. Deze dingen moet men uit elkaar houden. Op de achtergrond van dat alles staat echter natuurlijk maar één probleem: het onvermogen van de Sovjetleiders om het land eindelijk een landbouw te presenteren die de ravages van het Stalintijdperk definitief achter zich heeft gelaten. Of die wellicht zo hard zijn aangekomen dat geen rectificerende koers meer kan helpen? Ten slotte heeft het ook de tsaren niet gebaat, met hun peccavi van 1861 (opheffing van de lijfeigenschap) het verleden te hebben verworpen.

Meerwaarde voor het staatskapitalisme, géén VAD

Het kolchozstelsel bestaat heel wat korter; linkse marxisten stellen het, wat zijn uitbuitingskarakter betreft, reeds min of meer op één lijn met oude kapitalistische methoden om de „meerwaarde” af te romen, in dit verband nu eens niet voor een persoonlijk maar voor een staatskapitalisme; de Sov-

jetboer voelt zich sociaal evenzeer gedeklasseerd als destijds de lijfeigene; voor de *pomesjtsjik*, de landedelman van het oude Rusland, zijn op zijn minst zo arrogante partijbureaucraten in de plaats gekomen. Toch zijn er geen commissies gevormd om een opheffing van het economisch improductieve en moreel contraproductieve systeem voor te bereiden, zoals de tsaren dat al lang voor hun eigenlijke koerswijziging deden, als om te tonen dat zij niet zo dom waren om het probleem van een grote, vrijwel rechteloze groep niet te zien.

Op de keper beschouwd is een van de grote verschillen tussen het tsarisme en het tegenwoordige Sovjetstelsel, dat het eerste de dingen veel beter deed dan het ze juridisch formuleerde en het tweede ze veel slechter doet dan het ze constitutioneel belooft. De grondwet van de Sovjet-Unie overvleugelt met terminologisch gemak die van de vrijste staten in het uitspreken van begrip voor de rechten van de staatsburger.

Zorgvuldige zwijgzaamheid en onzorgvuldige pretenties

Het schijnt een tweede natuur te zijn geworden. Steeds gaapt er een kloof tussen de aanspraken en de feiten. Wanneer bijvoorbeeld bij de FAO in Rome de woordvoerder van een Sovjetdelegatie zich over de voedselproblemen in de wereld uit, rept hij nooit met één woord over de continue moeilijke situatie in zijn eigen land. Daarmee zou hij te „feitelijk” worden, iets wat zulke delegatieleiders zorgvuldig vermijden. Er is ten hoogste een verwijzing naar een zoveelste vijfjarenplan, dat „zó goed gaat dat er misschien zelfs maar vier of drie jaren voor nodig zijn”. Met andere woorden: zo’n woordvoerder gedraagt zich in het buitenland precies zo als in de Sovjet-Unie zelf de partijleiders doen als zij voor een partijcongres verslag uitbrengen over de gang van zaken in de landbouw. Op het beroemde 20e partijcongres was Stalin de „fantast”. Zijn criticus Chroesjtsjof fantaseerde echter even hard toen hij in die zelfde rede beweerde dat, nu Stalin er niet meer was, de vijfjarenplannen al meteen beter gingen. Het protocol vermeldt „lang aanhoudend applaus”.

Op de Wereldvoedselconferentie van 1974 in Rome repte de Sovjetgedelegeerde, Mordwinof, met geen woord over de produktiestoornissen in de Sovjet-Unie. Hij vond aan de andere kant wél dat de produktie in de ontwikkelingslanden slecht was . . . „Om sociaal-economische redenen”, zoals hij het uitdrukte. Of dat wellicht in de Sovjet-Unie níét zo is? Hoe dan ook, Mordwinof verzekerde de

andere gedelegeerden dat, dank zij de Sovjet-Unie en haar know-how, reeds talrijke ontwikkelingslanden een aanzienlijke verhoging van hun landbouwproduktie hadden bereikt.

Een dergelijke pretentieuze bewering klinkt in de huidige situatie hoogst ongeloofwaardig. Zij zou waar kunnen zijn, maar dan zou het de eerste keer zijn dat de Sovjets buiten hun grenzen iets dergelijks tot stand hebben gebracht.

In de Oosteuropese landen was de situatie eerder omgekeerd, toen in het voetspoor van het Rode leger ook een nieuwe „sociaal-economische” wijze van landbouw bedrijven daar haar intocht hield. In die periode publiceerde David Mitrany, op grond van zijn ervaringen daar, een boek dat hij *Marx against the peasants* (Londen (1951)) kon noemen en dat grote indruk maakte.

De Sovjets houden zich verder niet bijzonder aan Karl Marx. Maar één ding moet men zeggen: waar Karl Marx géén leer had, hebben zij hem volledig in zijn onberedeneerde antipathie tegen alles wat boer was, gelijk willen geven. Zij hebben daaraan niet slechts een produktieve stand opgeofferd maar tevens een zeer interessante bijdrage verworpen die juist de Russische boeren al aan een meer „communistic” produktiewijze leverden voordat van het *Communistisch Manifest* ook maar de eerste letter op papier was gezet.

Produktieve commune

Men weet dat tegenwoordig niet meer zo nauwkeurig, maar toen in het revolutiejaar 1917 een constituerende vergadering werd gekozen (spoedig door de bolsjewiki naar huis gestuurd), hadden in die vergadering de zogenaamde sociaal-revolutionairen, die op de boeren — i.c. 80 à 90 procent van de toenmalige Russische bevolking — steunden, een overweldigende meerderheid. Die sociaal-revolutionairen waren socialistisch zonder marxistisch te zijn. Zij hadden echter een heel goede reden zich communistisch te noemen want de kern van hun socialisme werd gevormd door een op het platteland reëel bestaand „communistic” instituut dat zij wilden behouden en uitbreiden: de fameuze commune.

De tegenwoordige communisten zwijgen maar liefst over dat instituut, juist omdat het bewijst dat in het vóórrevolutionaire tijdperk lang niet alles even „reactionair” was als zij het willen doen voorkomen. Die commune, of *mir* zoals zij in de tsaristische tijd meestal heette, werd na 1917 dan ook geenszins direct afgeschaft; daarvoor had zij te veel „communistic” geloofsbrieven. Haar

voornaamste karakteristiek was namelijk dat van tijd tot tijd de boeren het land dat ze bezaten in een grote gezamenlijke pot deden en herverdeelde onder de dorpsbewoners die ook werkelijk boeren wilden en konden zijn. Bij zo'n herverdeling werden allen geëlimineerd die wél nog land bezaten maar het in feite niet zelf bebouwden.

Dat systeem had grote voordelen voor de produktiviteit van het platteland omdat het een premie stelde op de arbeidsinspanningen van de flinksten. Maar omstreeks 1930 waren de overwinnaars van de revolutie nog dogmatischer dan omstreeks 1920, en omdat de gezindheid van de boeren zich eerder tot minder dan tot meer „proletarisch” ontwikkelde, werd toen aan de commune een einde gemaakt. Eigenlijk dus, om zo te zeggen, als straf voor het feit dat zij hun produktiviteit tot stand brachten met middelen die bij de marxistische dogmatici niet in de smaak vielen.

In vrijwel elk dorp over de hele wereld bestaan betere en slechtere boeren. Na 1929 kon het echter alleen in het hoofd van uitgesproken boerenhaters opkomen de eerste categorie grofweg uit te schakelen en de tweede categorie te maken tot de „voorhoede” van een nieuwe, zogenaamd collectieve aanpak van de produktieverhoudingen op het platteland.

Schaarste door collectivisatie

In het oude Rusland bestond een merkwaardige spreuk: „De *moezjiek* is dom, maar de *mir* heeft verstand”. Men wilde daarmee onder andere uitdrukken dat de periodieke herverdelingen van het boerenland zorgden voor een zeker kwalitatief evenwicht onder de boerenbevolking. In het gecollectiviseerde landbouwbedrijf zijn de verhoudingen min of meer omgekeerd. De gebureaucratiseerde kolchoz is altijd dommer dan de boeren die erop werken. Indien er thans in de Sovjet-Unie slechts kolchozen bestonden, zouden de Russen waarschijnlijk al zijn verhongerd, maar op die kolchozen is het gelukkig de boeren nog steeds gepermitteerd een klein perceeltje land voor zich zelf te bebouwen (nooit meer dan 5 procent van het totale kolchozoppervlak), en van de daar bereikte produktieresultaten moet de gemiddelde Russische consument het eigenlijk hebben. Die privésector is overigens stilzwijgend ook elders toegelaten. Zelfs vele stedelingen zijn in „volks-tuintjes”, zoals wij ze zouden noemen, actief geworden om zich zelf aan voedsel te helpen.

Dat is dan de realiteit van de hooggeroemde gecollectiviseerde landbouw. Veel te lang is dit ex-

periment ook in het Westen met eerbied behandeld, enerzijds door communisten die het voor goed communistisch hielden en anderzijds door mensen die op zijn minst aannamen dat het er na de revolutie op het Russische platteland wel veel beter zou uitzien, na al die tsaristische onderdrukking van de Russische boer waarover zij zoveel hadden gelezen.

Nu die gecollectiviseerde landbouw van oogst tot oogst voortstroomt, begint zij de wereld eindelijk meer te schokken dan te verblinden. Het is immers bekend dat de voedselvoorziening van miljoenen en miljoenen mensen in de toekomst een steeds groter probleem zal gaan vormen. Nu blijkt, dat het belangrijkste land van het communistische deel van de wereld in feite niets heeft bij te dragen tot de oplossing van dat probleem, ja dat het mogelijk als een passieve last op een poging tot oplossing zal drukken, vragen ook de laatsten die welwillend tegenover het „experiment” stonden, zich af: maar wat wilden de Sovjets met die kolchozen en sovchozen nu eigenlijk bereiken?

Een antwoord op die vraag is moeilijk te geven als men niet weet hoe de Russische landbouw vóór 1917 eruit zag. De landbouwpolitiek onder de Sovjets is namelijk hoofdzakelijk iets negatiefs geweest, om zo te zeggen een ideologische wraak op de landbouw onder de tsaren die zich, hoe gek dat ook mag klinken, naar de smaak van Lenin en zijn aanhangers, veel te veel in communistische richting ontwikkelde.

Het is geen paradox te zeggen dat de bolsjewiki in Rusland een einde hebben gemaakt aan het enige communisme dat daar in feite ooit heeft bestaan. Het volgende is een letterlijk citaat uit een agronomisch geschrift:

Het communistische stelsel van landbezit is overheersend, maar niet exclusief.

Het vreemde is dat dit niet ná 1917, maar meer dan tien jaar daarvóór werd geschreven. Bestond er dus ook onder de autocratie in Rusland al communisme?

Inderdaad, het was er, en men kan zelfs de vraag opwerpen of het niet meer met communisme, in de simpele, populaire betekenis van „gemeenschappelijk bezit”, gemeen had dan wat na 1917 in Rusland zo heette.

Hoe het ook zij, er wordt even weinig over gesproken als nu in Buiten-Mongolië over zekere Khans die hun veroveringen tot over Rusland vermochten uit te breiden. Het boek waarin de voren-aangehaalde zin voorkomt, draagt trouwens de titel *Ruslands tarweoverschot* (I. M. Rubinow —

Russia's wheat surplus. Washington (1906)), en Russische tarweoverschotten worden, ofschoon ontegenzegglijk een van de goede resultaten uit de tijd van vóór 1917, door het vigerende dogma uiteraard krampachtig veranderd in een van de luguberste aspecten van het land dat eens bestond, en dat alleen door sociale „archeologie”, in een omgeving van penetrante propaganda, soms nog tevoorschijn wordt gebracht.

Sovjetlandbouw, een worsteling tegen kwade kansen

Het is niet gemakkelijk de soort landbouw die nu in de Sovjet-Unie met vallen en opstaan wordt bedreven, te omschrijven. Een experiment is het niet meer, al kon Stalin het met succes nog als zodanig voorstellen, ook in het Westen. Het is meer een van jaar tot jaar spannender verlopende strijd tegen slecht weer en organisatorische manco's.

De beste kenners van de tegenwoordige toestand zijn niet eens meer in staat, de collectieve en de privésector duidelijk van elkaar te onderscheiden. De „coëxistentie” is als het ware in een onoverzichtelijke symbiose overgegaan. *Karl-Eugen Wädekin* [3] vergelijkt ze met korstmos, de plant die uit een wier en een zwam bestaat. Het wier verschaft de zwam voedsel maar zou aan de andere kant niet kunnen leven als de zwam het niet aan water hielp. Zo is de collectieve boerderij (de zwam) voor haar dagelijks voedsel, en zijn de consumenten voor bijna alles wat niet brood is, aangewezen op de veeteelt en de tuinbouwprodukten van de kleine particuliere landbouwsector (het wier). Die laatste zou echter niet kunnen produceren als zij niet het recht had (of nam) zich door de collectieve boerderij van veevoeder en zaden te laten voorzien.

Er is, door de grootste dogmatici in Moskou, wel eens getracht de privésector te wurgen door de zwam te hinderen het wier van dienst te zijn. De gevolgen waren meestal zo catastrofaal dat de symbiose vrijwel onmiddellijk weer in werking werd gesteld.

Wädekins conclusie is dan ook nogal paradoxaal.

Volgens hem heeft de kolchoz slechts toekomst als hij, om te beginnen, zich zelf verzwakt en de privésector veel sterker maakt. (Boecharin, bolsjewiek, maar niet zo dogmatisch als vele anderen, poneerde omstreeks 1930 dezelfde opvatting maar verloor er onder Stalin zijn hoofd door. Thans komen voorzichtig zijn inzichten, die in functionerende maatschappijen trouwens waarheden als koeien zijn, weer naar voren.) In Sovjetpublicaties wordt het een bezwaar van de kolchozen geacht dat zij met allerlei elementen van de boerenpsychologie totaal geen rekening houden, en in de eerste plaats niet met de trek die wel altijd voor een echte boer karakteristiek zal blijven: zijn behoefte om op een stuk *eigen* land zijn werk te doen.

Karl Marx vond dat een zeer verwerpelijke trek die de boer ongeschikt deed zijn voor zijn utopie. De enige goede remedie die voor deze trek bestaat, i.c. het toelaten van persoonlijk bezit van het land, durven die marxisten-met-berouw weliswaar nog niet te gebruiken, maar er wordt ten minste weer gesproken van een rehabilitatie van gevoelens die de boer bij zijn werk kunnen helpen, bijvoorbeeld het gevoel dat hij voor zijn produkt een prijs, en niet slechts een loon krijgt. In de agronomische literatuur luidt dat dan, dat de Russische boer weer meer als „heer” (choziain) over zijn zaken moet worden behandeld.

Kipling zei van de boeren dat hun leven gelijkstond met „a long-drawn question between a crop and a crop”. Zelfs dat is nu eerder een kwestie van beampten in Moskou geworden. Zij maken de oogst groter of kleiner, al naar het hun in de zin komt. Maar zonder boeren gaat dat op den duur niet. De tsaren begrepen dat nog heel goed. In Moskou heeft men nú althans begrepen dat men van de boeren niet alles kan weghalen zonder hun ook iets te brengen. Vandaar sinds een jaar of tien veel grotere investeringen in deze sector, die ook tot een verhoging van de opbrengsten hebben geleid. Maar voorlopig klopt het nog totaal niet met de verbinding tussen enerzijds die landbouwtechnologie en anderzijds de mensen die toch altijd in laatste aanleg daarin de essentiële handelingen zullen moeten verrichten: de boeren zelf.

Literatuur

1. R. Portal — *Revue d'études slaves* 38(1961).
2. L. Volin — *A century of Russian agriculture. From*

Alexander II to Khrushchev. Harvard University Press (1970)110-111.

3. K.-E. Wädekin — *The private sector in Soviet agriculture*. Berkeley/Los Angeles (1973).